

אג' מרדכי שומרון

הישוב עלותם של פירות אוצר בית דין

הקדמה

בשנת השמיטה הנוכחית פועלים ברחבי הארץ כמה 'אוצרות בית דין', המספקים לצרכנים תוצרת הקדושה בקדושת שביעית. הבסיס ההלכתי לפעילותם הוא התוספתא בשביעית (פ"ח ה"א - ה"ב):

בראשונה היו שלוחי ב"ד יושבין על פתחי עיירות. כל מי שמביא פירות בתוך ידו, נוטלין אותן ממנו ונותנין לו מהן מזון שלוש סעודות, והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר. הגיע זמן תאנים, שלוחי ב"ד שוכרין פועלים ועודרין (גירסת הר"ש והגר"א: ואורין) אותן ועושים אותן דבילה ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן ענבים, שלוחי ב"ד שוכרין פועלין ובוצרין אותן ודורכין אותן בגת וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן זיתים, שלוחי ב"ד שוכרין פועלין ומוסקין אותן ועוטנין אותו בבית הבד וכונסין אותן בחביות, ומכניסין אותן לאוצר שבעיר, ומחלקין מהן ערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו. בית הדין פועל בתור נציג הציבור לחלוקת התוצרת, בבחינת 'יד עניים'.¹

א. מקור המימון

ירידת אדם לשדה חברו ולקיטת פירות לו ולבני ביתו בשביעית מותרות לכתחילה, שנאמר: 'זהיתה שבת הארץ לכם לאכלה וכו'". הן אינן כרוכות בהוצאות מצד המגדל או הלוקט. אולם פעילות בית הדין בתור נציג הציבור ולטובת הציבור כרוכה בהוצאות, ולכן יש למצוא מקור למימון ההוצאות. על פי התוספתא, בית הדין שוכר פועלים לצורך הקטיף ושימור הפירות. כיצד מממן בית הדין את שכר הפועלים ששכר? עונה הרב ישראל²:

כן מסתבר, שזה שאמרו בתוספתא הנ"ל ששליחי ב"ד בוצרים ומכניסים לאוצר, שהבאים אח"כ לקבל מהאוצר יצטרכו לשלם שכר פעולתם, וכדין אדם פרטי שיכול לשכור פועל ללקט לו מפירות שביעית (רמב"ם פ"י הי"ב).

1. שו"ת הרשב"ש, סי' רנח; הגר"ש ישראל זצ"ל, בצאת השנה, עמ' מב, הערות 8-10, חוות בנימין, ח"א עמ' סח ד"ה ונראה; חזו"א, שביעית סי' י"ב ס"ק ה"ד דעת.
2. ס' בצאת השנה, עמ' מג הערה 10.

ב. המלאכות בתוספתא

לפי המסופר בתוספתא, שלוחי בית הדין לא היו עושים מלאכות הקשורות לגידול הפירות אלא רק מלאכות משלב הקטיף ואילך.³ בית הדין היה משלם לשלוחיו עבור המלאכות שעשו בציוויו, מהקטיף ואילך. הפירות שגדלו אצל החקלאי הם הפקר, ולכן אין בית הדין משלם עבור הפירות. לפי החלק הראשון שבתוספתא, החקלאי מגדל הפירות היה מביא ביוזמתו את הפירות שגדלו אצלו לשער העיירה, ושם היו שלוחי בית הדין נוטלים אותם ודואגים לחלוקתם לכלל הציבור, בבחינת 'יד עניים'. בחלק השני של התוספתא מדובר במצב שבו בית הדין היה שולח שליחים כדי לקטוף את הפירות ולטפל בשימורם ובחלוקתם לציבור. לא מצאנו בתוספתא כל התקשרות בין בית הדין לחקלאי מגדל הפירות.

ג. הרגלי הצריכה כיום

המערכת החברתית-כלכלית בחיינו כיום שונה במידה רבה מזו שלפיה חיו אבותינו. סביר להניח כי בימי קדם, אכל הציבור בשמיטה את הפירות שגדלו באזור מגוריו, בדומה לשאר השנים, והסתפק במה שהיה מונח לפניו. לעומת מצב זה, התוצרת החקלאית כיום משונעת במהירות בכל רחבי הארץ. פרי או ירק שנקטף בבוקר בדרום עשוי להגיע לבית הלקוח בצפון עוד באותו היום. גם מגוון המינים והזנים המגודלים כיום בישראל גדול בהרבה מאשר בימי קדם, והפירות משווקים במרבית ימות השנה, בין השאר גם בזכות כושר האחסון המתקדם (תפוח עץ, לדוגמא, מאוחסן במשך עשרה חודשים בתנאים מבוקרים קפדניים). החקלאות בארץ היא מהמתקדמות בעולם, בחסדי ה', ולכן הורגל הציבור בארץ לשפע של פירות וירקות איכותיים בכל ימות השנה. גם הציבור שומר השמיטה, הצורך פירות הקדושים בקדושת שביעית, מוכן להתפשר על איכות הפירות במידה מועטת בלבד. לדוגמא, פרי שניזוק לאחרונה מברד (תפוח עץ מן ענה, הקדוש בקדושת שביעית) אינו משווק כלל, עקב חוסר דרישה של הצרכנים. שפע מיני הפירות הקיים בשווקים מביא לכך שהצרכן מוותר על פרי באיכות נמוכה ומעדיף לצרוך פרי מסוג אחר, ובלבד שיהיה באיכות שהוא רגיל לצרוך.

ד. ההתנהלות המשקית בחקלאות ישראל

החקלאות המודרנית בארצות המפותחות בכלל ובישראל בפרט אמונה על ייצור תוצרת איכותית בהתאם לדרישות הצרכנים. המדדים העיקריים הם מראה התוצרת, משך חיי המדף, ניקיון משאריות חומרי הדברה וטעמים של הפירות (מדד הטעם בדרך כלל אינו המדד המרכזי בעולם המערבי). כדי לייצר תוצרת איכותית הכרחי לעשות טיפולים

3. ואכן גרסת הר"ש לגבי תאנים היא 'ואורין' - ולא ועודרין. ארייה היא מלאכת קטיף התאנים.

חקלאיים שונים, בהתאם לסוג הגידול. בחקלאות בישראל כיום, כמעט שלא ניתן לקבל פרי הראוי לשיווק ללא עשיית סדרה של טיפולים להגנה על הפרי, ובהם: שימוש במלכודות ללכידת חרקים, ריסוס בחומרי הדברת חרקים (ידידותיים לסביבה או רעליים), שימוש ברשתות הגנה בחלק מהגידולים ועוד. כל זאת יש לעשות נוסף על פעולות הגידול השגרתיות: השקיה, דישון, גיזומים, דילול פירות ושאר מלאכות הנדרשות בכל ענף. חקלאי הסבור שהוא מסוגל לקבל פרי באיכות סבירה בשנת השמיטה, מבלי לבצע כל מלאכה לצורך גידול הפירות וההגנה עליהם, יקבל בדרך כלל פירות באיכות נחותה ביותר. בדרך כלל הפרי יינזק קשות על ידי מזיקים שונים, ולא יהיה ראוי למאכל, ובוודאי שלא יהיה ראוי לשיווק תמורת תשלום.

ה. מינוי החקלאי לשליה

כדי שהציבור המעוניין בפירות שביעית יוכל לקבל פרי באיכות סבירה, גם אם פחותה מעט מהאיכות של שאר השנים, בית הדין ממנה את החקלאי בתור שליחו לגידול הפירות.⁴ ההסכם בין החקלאי לבית הדין הוא הדדי והוא נעשה מראש לפני שנת השמיטה. החקלאי מתחייב לפעול בדיוק בהתאם להנחיות בית הדין, ואסור לו לעשות מלאכות על דעת עצמו; ובית הדין מתחייב לשלם לו עבור ההוצאות שהוציא לצורך גידול הפירות, שמירתם, אריזתם ושינועם אל המרכזים הלוגיסטיים, לצורך שיווקם לצרכנים בכל רחבי הארץ.

1. אופן הישוב ההוצאות

כיצד מחשבים את ההוצאות העתידיות, וכיצד יכול בית הדין להתחייב מראש לתשלום לחקלאי?

בשנה רגילה נקבע מחיר התוצרת בשוק לפי המשוואה הפשוטה של היצע וביקוש. ככל שההיצע גדול יותר מהביקוש, המחיר נמוך יותר, ולהפך. 'כלל ברזל' זה מתקיים תמיד, ואינו מתחשב בהוצאות שהיו למגדל. יש מקרים שבהם המגדל משקיע מעט יחסית ופודה מחיר גבוה, ויש מקרים שבהם הפדיון בקושי מכסה את ההשקעה, ואף נמוך ממנה. יש סיבות שונות למצב האי סימטרי הזה, ובהם: פגעי מזג אוויר, המקטינים את כמות התוצרת המגיעה לשוק, וכן להפך: תנאי מזג אוויר נוחים, המביאים לשפע רב של תוצרת ולירידת מחירים בשוק. בתוך משוואת ההיצע והביקוש יש משקל משמעותי לאספקת הפירות בשולי העונה. החקלאים משקיעים ממון ומאמץ ניכר כדי להצליח לגדל תוצרת מוקדם ככל האפשר, לפני העונה שבה הפרי מצוי בשפע בשוק והמחיר נמוך. הגעה לשוק עם תוצרת מוקדמת עשויה להניב לחקלאי פדיון גבוה במיוחד, והיא מביאה לתנודתיות גבוהה במחירי השוק. פרי הנמכר לצרכן בעונה במחיר של שישה עד

4. להרחבה ראה ספר קטיף שביעית, פרק כב סעי' ה-ו ובהערות 6-10, וכן בסעי' יד-טז ובהערות 20-23.

שמונה ש"ק עשוי להימכר חודש לפני כן במחיר הגבוה פי ארבעה. המחיר הגבוה אינו נובע מכך שההשקעה מציגה של החקלאי הייתה גבוהה בשעור דומה, אלא מכך שהמגדל הצליח תוך השקעה נוספת, רמה מקצועית גבוהה וסייעתא דשמיא, להביא לשוק תוצרת שאינה מצויה בו בזמן הנתון.

בשנת השמיטה הפירות הינם הפקר וקדושים בקדושת שביעית, ואסור לסחור בהם. בית הדין מחויב לשלם לחקלאי את ההוצאות שהיו לו, ובכללם שכר עבודתו ופועליו, אשר נדרשו לגידול הפירות ולטיפול בהם. ישנם תחשיבים כלכליים שעשו אנשי מקצוע להערכת הוצאות אלו, לגבי סוגי הפירות השונים (חוברת תחשיבים במטעים, בהוצאת משרד החקלאות, שרות ההדרכה והמקצוע 12/2007). התחשיבים מתבססים על מדדים כלכליים ומקצועיים מורכבים, ובהם: ממוצעים רב שנתיים של שעות העבודה הנדרשות לתחזוקת המטע בשמיטה, ממוצע היבול לדונם בכל סוג וזן, עלות המים, הדשנים ושאר התשומות החקלאיות וממוצע הפדיון הרב שנתי לשנת ניבה. המצב האידיאלי הוא שבת הדין ישלם לחקלאי מחיר קבוע עבור הוצאותיו במשך כל העונה, לכל סוג פרי, ללא כל קשר למחיר הפרי בשוק באותה עת. אולם הדבר אינו פשוט כלל, מכמה סיבות: נניח שבתחילת העונה פרי מסוים נמכר בשוק במחיר גבוה של 20 ש"ק.ג. התחשיב של ממוצע ההוצאות הרב שנתי עומד על 5 ש"ק, ובתוספת עלויות השיווק וההוצאות הנלוות הוא מגיע ל-8 ש"ק. אם הפרי יימצא בשוק לכל דכפין במחיר של 8 ש"ק, יש חשש גדול שיקנו אותו צרכנים רבים שאינם שומרי שביעית ואף גויים. בכך נחטיא את המטרה שלשמה הוקם בית הדין - לספק פירות הקדושים בקדושת שביעית לשומרי שביעית, היודעים כיצד יש לנהוג בפירות. יש לציין כי כאשר הפרי מחולק בתחנות חלוקה במקומות מיוחדים, ניתן לשווקו במחיר ההוצאות בלבד, מבלי לחשוש לכך. אלא שאז מתעוררות בעיות אחרות, כגון פגיעה בחנויות הירקות שלהן הוצאות קבועות כארנונה ומסים. וכן גובה התשלום למטפלים בתחנות החלוקה, שאינם בהכרח מיומנים במלאכתם.⁵ ישנו צד נוסף של המטבע. כאשר המחיר בשוק נמוך ממחיר ההוצאות שהובטח לחקלאי, לא יוכל בית הדין לשווק את הפירות במחיר שהוא גבוה משמעותית ממחיר השוק באותה עת. ואם כן כיצד יחזיר בית הדין לחקלאי את הוצאותיו? שני התרחישים הללו קורים בכל עונה, והם מתנגשים עם התחשיב האידיאלי של מחיר הוצאות קבוע במשך כל העונה.

למורכבות הנושא יש להוסיף כי בכל השנים וגם בשנת השמיטה, החקלאי מתמודד עם כל המצבים, גם עם מצב שבו המחיר בשוק גבוה וגם עם מצב שבו המחיר נמוך. הבעיה נמצאת לפתחו של בית הדין. הוא אשר צריך להיות בלתי תלוי במחיר השוק מצד אחד, ולשלם לחקלאי את ההוצאות שהתחייב לשלם מצד שני.

5. ראה בנושא זה עוד בספר שמיטת תשמ"ז בכפר עציון, עמ' 32-35 ובהערות 8-11.

ז. הפתרונות המוצעים

אחד הפתרונות המוצעים לבעיה הוא לקבוע מחיר הנמוך, ולו במעט, ממחיר השוק, ומחיר זה יש להשאיר על כנו למשך תקופה של כמה שבועות. זאת כדי שמצד אחד יהיה ניכר לציבור שמדובר בפירות שביעית, ומצד שני תימנע רכישה של הפירות על ידי מי שאינם שומרי שביעית. זאת כיוון שפער כה קטן במחיר הפירות אינו מספיק אטרקטיבי כדי למשוך לקוחות שאינם שומרי שביעית. בעתיד יהיה צורך לשדרג ולהרחיב את הפתרונות הקיימים, ובהם: 1. שיווק באריזות סגורות בעלות תכולה קבועה פחות או יותר, ללא צורך בשקילה, כפי שאנו ב'אוצר הארץ' מנסים לעשות כבר בשמיטה הנוכחית בחלק מהגידולים. 2. הימנעות ממיון מסחרי קפדני של היבול ושיווק תוצרת המורכבת מאיכויות וגדלים שונים יחד. יישום של שני הפתרונות הללו עשוי להבליט עוד את ייחודם של הפירות הקדושים בקדושתה של השביעית.

